

ΑΡΘΡΟ 1^ο :

Ο ΟΡΟΣ ΜΟΥΣΙΚΗ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ

Η μουσική ανήκε κατά την ελληνική αρχαιότητα στην «εγκύκλιο παιδεία», στο σύνολο δηλαδή των ανώτερων σπουδών, που μαζί με την επιστήμη των φθόγγων(την τότε αποκαλούμενη αρμονία), συμπεριλάμβανε τα μαθηματικά, την αστρονομία, τη ρητορική, την ποίηση και τη φιλοσοφία. Η αρχαιοελληνική παιδεία συνδύαζε την ψυχική και πνευματική καλλιέργεια των παιδιών μέσω της μουσικής, με τη σωματική τους αγωγή μέσω της γυμναστικής, έτσι ώστε οι νέοι να γίνονται συμμετοχοί σε μια ηθική θεωρία της μουσικής, όπου η σωματική του ανάπτυξη θα βρισκόταν σε διαρκή αρμονία με τη δύναμη του θάρρους και της ψυχικής ομορφιάς.

Η τέχνη των φθόγγων, με την ονομασία «μουσική», την οποία θα πραγματευτούμε, ήταν στην αρχαιότητα μια καθαρά μελωδική τέχνη, από την οποία προέκυψαν η μονωδία και η ομοφωνία. Τα φαινόμενα της αρμονικής ή δυσαρμονικής συνήχησης των φθόγγων, παραμένουν κατά την ελληνική αρχαιότητα στα πλαίσια των μαθηματικών σχέσεων χωρίς να εξελίσσονται σε τέχνη. Ο όρος «αρμονία» έχει όμως την έννοια της μελωδικής ακολουθίας των φθόγγων, δηλαδή της κλίμακας. Αυτή η μελωδία ωστόσο θεωρείτο στενά συνδεδεμένη με τους στίχους του τραγουδιού, δηλαδή με την ποίηση. Επίσης ήταν συστατικό στοιχείο του φωνητικού τραγουδιού ή του ενόργανου (με συνοδεία αυλού ή κιθάρας). Εξίσου μεγάλη σημασία αποδιδόταν χωρίς και στην καθαρά ενόργανη τέχνη, με τη χρήση αυλού και κιθάρας.

Η ΜΟΥΣΙΚΗ ΖΩΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Η μουσική για τους αρχαίους Έλληνες είχε ως τέχνη ιδιαίτερη σημασία. Πίστευαν ότι είχε θεϊκή καταγωγή και της αποδίδονταν μάλιστα τέτοιες μαγικές δυνάμεις ώστε να θεωρείται θαυματουργή. Στον Όμηρο π.χ. τραγουδάει ο Έλλην¹ ένα τραγούδι για να σταματήσει το αίμα της πληγής του. Οι ποιητές ήταν παράλληλα και μουσικοί, ενώ η θρησκευτική υπόσταση της μουσικής γινόταν αναπόσπαστο στοιχείο της θεϊκής τέχνης. Αργότερα, θεατρικές παραστάσεις συνοδεύονταν από μουσική και το δράμα αποδεικνύεται στον πυρήνα του ως μουσικό. Στην εξελικτική της πορεία η μουσική παίρνει συγκεκριμένη μορφή ως επιστήμη, αλλά παράλληλα και ως τέχνη. Όπως όλες οι καλές τέχνες, έτσι και η μουσική καταλαμβάνει πρωταρχική θέση στη ζωή των αρχαίων ελλήνων. Η μουσική και η ποίηση εξαπλώνονται σ' όλο τον ελλαδικό χώρο², μέσω μεγαλοπρεπών γιορτών και αγώνων, των οποίων η καταγωγή ανάγεται σε μυθικούς και ηρωικούς χρόνους (1500-1000 π.Χ.). Οι πιο γνωστοί αγώνες διεξάγονταν στην Ολυμπία, στους Δελφούς, στη Νεμέα και στον Ισθμό. Ενώ οι πιο διαδεδομένες γιορτές ήταν τα Παναθήναια στη Αθήνα και τα Κάρνεια στη Σπάρτη. Στους νικητές των αγώνων που διεξάγονταν στα πλαίσια των γιορτών αυτών, αποδίδονταν μεγάλες τιμές.

Στα προεόρτια, την παραμονή δηλαδή γινόταν η έναρξη με θρησκευτικές τελετές και θυσίες. Τις επόμενες μέρες ακολουθούσαν αγώνες ιπποδρόμων, γυμναστικής καθώς και άλλοι. Οι αγώνες ολοκληρώνονταν με μουσικοποιητικές παραστάσεις. Στους νικητές αποδίδονταν στεφάνια δάφνης, ελιά και δρυός. Στο τέλος των αγώνων οι τραγουδιστές και οι ποιητές εγκωμιάζαν και αποθανάτιζαν τα ονόματα των νικητών εξυμνώντας τους με ποιήματα και τραγούδια.

Οι ολυμπιακοί αγώνες άρχισαν να γιορτάζονται από το 776 π.Χ. Ήσαν δε τόσο σημαντικοί που τα έτη διεξαγωγής τους οριοθετούσαν επίσημες χρονικές περιόδους. Κατά τους πυθικούς αγώνες που γίνονταν στους Δελφούς για να τιμήσουν τη νίκη του θεού Απόλλωνα εναντίον του δράκοντα Πύθωνα, οι αγώνες στη μουσική και την ποίηση, έπαψαν να έχουν συνοδευτικό χαρακτήρα, και άρχισαν να διεξάγονται επίσημα, σε μόνιμη βάση. Ανάμεσα σε άλλα δημιουργήθηκε κι ένας διαγωνισμός τραγουδιού αρχικά μ συνοδεία κιθάρας και μετέπειτα αυλού. Οι αγώνες τελείωναν με έναν μιμητικό συρτό χορό. Τα τραγούδια με τα οποία λάμβανε κανείς μέρος στους αγώνες, οι λεγόμενες Πυθικές Ωδές, ήσαν ύμνοι στον Απόλλωνα που διαιρούσαν στα ακόλουθα θεματικά στάδια.

α) Προετοιμασία και εξοπλισμός του Απόλλωνα για τον αγώνα.

β) Πρόκληση του δράκοντα Πύθωνα.

¹ Μυθικός ήρωας

² ο χώρος που επηρέαστηκε από τον ελληνικό πολιτισμό(ανατολική μεσόγειος)

- γ)έναρξη του αγώνα
- δ)Νίκη του Απόλλωνα που σκοτώνει το τέρας
- ε)Χορός νίκης του Απόλλωνα.

Η θεματολογία των Πυθικών Ωδών ήταν ιδιαίτερα αγαπητή σε μη κωμωδικά ιντερμέδια του 16^{ου} αι., όπως για παράδειγμα σε παραστάσεις τραγωδίας(που ήταν λιγότερο συχνές απ ότι οι παραστάσεις κωμωδίας). Αυτό συνέβαινε παρ' όλο που η αναγέννηση της τραγωδίας αποτέλεσε ένα από τα προβλήματα που ενστερνίστηκε με πάθος ο 16^{ος} αι., διότι εδώ ο διαχωρισμός σε πράξεις γινόταν πολύ σαφής με τα χορικά. Τα χορικά αποτελούσαν από μόνα τους ένα είδος μουσικών ιντερμεδίων που συμπληρώνονταν συχνά από χορό.

Ο πρώτος νικητής στους πυθικούς αγώνες σύμφωνα με τον Πausανία¹ πρέπει να ήταν ο κρητικός Χρυσοθέμης και ο δεύτερος ο Φιλάμμωνας, ο οποίος συνέθεσε χορικά τραγούδια που τραγουδιόνταν στις θρησκευτικές τελετές στο ναό του Απόλλωνα. Εδώ πρέπει να τονιστεί ότι κάθε αυτόνομη πολιτεία είχε τις δικές της γιορτές, όπου οι τραγουδιστές κατείχαν εξέχουσα θέση.

Οι αρχαίοι έλληνες θεωρούσαν τη μουσική ως διεθνή γλώσσα, της οποίας η γνώση ήταν απαραίτητη για τις σπουδές της φιλοσοφίας. Η μουσική για τους έλληνες ήταν το αλάθητο μέσο για να αποτυπωθούν στο ανθρώπινο πνεύμα οι αρχές της ηθικής και η αγάπη προς την αρετή, για να καθοδηγηθούν δηλαδή οι ψυχές στο δρόμο του Καλού. Οι σπουδές της μουσικής ήσαν αναγκαίες για κάθε άνθρωπο που επιθυμούσε να λάβει ανώτερη μόρφωση. Ο Πυθαγόρας τη χαρακτηρίζει ως μέτρο της τάξης όλων των πραγμάτων, αφού ξυπνά στην καρδιά τον πόθο για ωραίες πράξεις και άρα συμβάλλει στη διάπλαση του ανθρώπου. Από αυτό προέρχεται και ο χαρακτήρας της μουσικής ως «αρμονίας», στην οποία στηρίζεται και η τέλεια παιδεία. Πιστεύοντας δε οι πυθαγόρειοι ότι η ψυχή αποτελείτο μόνο από αρμονία, αποδέχονταν ως δόγμα ότι η πνευματική υπόσταση της ψυχής αποκαθίστατο και ολοκληρωνόταν μέσω της αισθητικής αρμονίας(που γίνεται αντιληπτή με τις αισθήσεις), δηλαδή και μέσω της μουσικής.

Μέγιστη σημασία απέδιδαν οι αρχαίοι στους λεγόμενους «νόμους», οι οποίοι αποτελούν για τους σημερινούς ερευνητές ένα από τα σημαντικότερα στοιχεία σχετικά με το πώς η μουσική εξελίχθηκε σε τέχνη που αντιπροσώπευε το λαό αυτού του τόπου. Οι νόμοι ήταν μελωδίες που διασώθηκαν με την παράδοση, αφού θεωρούνταν θεϊκής προέλευσης. Είναι προφανές ότι επρόκειτο για μελωδίες εξεχόντων συνθετών που από τότε κυριάρχησαν σαν παράδοση, επειδή εύρισκαν απήχηση στην ψυχή του λαού. Υπήρχαν θρησκευτικοί νόμοι που έφεραν το όνομα της θεότητας στην οποία ήταν αφιερωμένοι και που με ζήλο φυλάγονταν από τους ιερείς. Υπήρχαν επίσης «νόμοι» από άμνους(υμνητικοί) και από τραγούδια της καθημερινής ζωής του λαού, για θλιβερά, χαρμόσινα ή εορταστικά συμβάντα της ζωής του(πανηγυρικοί), καθώς και για την καθημερινή εργασία. Αυτά τα τελευταία είδη «νόμων»εύλογα μας θυμίζουν τα δημοτικά τραγούδια που παραδίδονταν από γενιά σε γενιά. Τέλος υπήρχαν «νόμοι» ενόργανης μουσικής, αυλητικοί και κιθαριστικοί για εκλεκτούς δεξιότητες.

Σ' αυτό το σημείο αξίζει να αναφερθούμε στις έρευνες που διεξήχθησαν από τον καθηγητή Θρασύβουλο Γεωργιάδη σχετικά με τον ελληνικό ρυθμό, οι οποίες έχουν αγγίξει το πολυσυζητημένο πρόβλημα της ιστορικής συνέχειας. Τα αποτελέσματα των ερευνών δείχνουν ότι ο ποσοτικός ρυθμός της αρχαίας ελληνικής γλώσσας, συνεχίζει να ζει στη σημερινή δημοτική(λαϊκή) μουσική των νεοελλήνων. Αυτή η διαπίστωση προέρχεται από την παρατήρηση ενός έντονου δυισμού στον τονισμό. Ενώ δηλαδή το κείμενο του τραγουδιού ακολουθεί τις αρχές του τονισμού, ο μουσικός ρυθμός βασίζεται στους αρχαιοελληνικούς πόδες και μπορεί να αποδοθεί με τη βραχεία και τη μακρά χρονική διάρκεια. Σε αντίθεση με την αντίληψη ρυθμού του «δυτικού κόσμου», οι ελληνικές μελωδίες δεν βασίζονται στη διαφορικότητα της δυναμικής έντασης και τονισμού, αλλά της ποσότητας, δηλαδή της διάρκειας. Επειδή λοιπόν δεν χρησιμοποιείται ως μέσο η δυναμική της έντασης, προκύπτει μία εσωτερική ρυθμική δυναμική κίνηση. Τέλος πρέπει να υπογραμμιστεί ότι το δημοτικό τραγούδι σήμερα, όπως και στην αρχαιότητα, είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με τον χορό(κίνηση).

Η αρχαία ελληνική μουσική περιελάμβανε ύμνους προς τους θεούς και υποστήριζε το έπος στην εξύμνηση μεγάλων κατορθωμάτων και στον εγκωμιασμό ηρώων. Κατά τον τρωικό πόλεμο εξυμνήθηκαν από αοιδούς όπως ο Φήμιος, ο Θάμυρης και ο Δημόδοκος οι άθλοι των ηρώων με συνοδεία φόρμιγγας. Ίσως μάλιστα ραψωδοί να τραγούδησαν μέρη από την Ιλιάδα και την Οδύσεια κατά παρόμοιο τρόπο. Ως μουσικοί αυτής της περιόδου

¹ Συγγραφέας των ελληνιστικών χρόνων (δεύτερο ήμισυ του 2^{ου} αι. μ.Χ.)

αναφέρονται, σύμφωνα πάντα με τους μύθους, ο Λινός ο Μουσαίος, Ὀΰαγνις, ο Ορφείας, ο Μαρσύας, και ο Αμφίονας. Αργότερα ο κρητικός κιθαρωδός Χρυσοθέμης, αφιερώνει τον πρώτο «νόμο στον Απόλλωνα».

Τα αρχαιότερα τραγούδια ήταν ο θρήνος, ο παιάνας και ο διθύραμβος. Ο θρήνος, η νηνία και ο ιάλεμος ήταν πένθιμα τραγούδια(μοιρολογία), που απαγγέλλονταν στο σπίτι του νεκρού ή στον τάφο του. Θρησκευτικό χαρακτήρα είχαν επίσης και τα «προσόδια» που ήταν μελωδίες που ψάλλονταν από χορό με συνοδεία αυλού, κατά την πανηγυρική πομπή προς το ναό, όπως τα «δαφνηφορικά»(των φορέων της δάφνης), που ψάλλονταν σε τελετές λατρείας του Απόλλωνα. Ομοίως προς τον Απόλλωνα απευθύνονταν τα «επιλοιμία μέλη», που ψάλλονταν για τον τερματισμό των λοιμών, τα «εμβατήρια» των στρατιωτών καθώς και τα «επινίκια». Ο παιάνας ήταν τραγούδι χαράς. Τον συναντάμε ακόμη και ως επινίκιο τραγούδι (Αισχύλος, Πέρσες 391), ή ως ευχαριστία προς τους θεούς(Ιλιάδα Α 473). Τέλος ο διθύραμβος στην αρχική του μορφή τραγουδιόταν με συνοδεία αυλού στη γιορτή της γέννησης του Διονύσου.

Η ακόλουθη τάξη τραγουδιών είναι επίσης πολύ ενδιαφέρουσα για την ιστορία της αρχαίας ελληνικής μουσικής, επειδή περιλαμβάνει τραγούδια, τα οποία ενσωματώθηκαν στην ελληνική παράδοση και αποτέλεσαν ίσως τον κορμό βάση του οποίου η ελληνική μουσική άκμασε στις διάφορες εποχές. Το περιεχόμενο αυτής της τάξης των τραγουδιών αναφέρεται στην καθημερινότητα της ζωής των αρχαίων ελλήνων και αντιστοιχεί στα σημερινά δημοτικά τραγούδια. Εδώ ανήκουν ο «λυτιέρσης», τραγούδι των θεριστών με συνοδεία αυλού, ο «ίουλος» που τραγουδιόταν κατά τον θερισμό, τη σπορά και την επεξεργασία μαλλιού, ο «πτισμός», κατά το ξεφλούδισμα και κοπάνισμα του σιταριού, τα «επιλήνια» στο πάτημα των σταφυλιών, οι «επιμύλιες ωδές» των μυλωνάδων, ο «έλινος» των υφαντουργών, ο «ίματος» κατά την άντληση του νερού, κ.τ.λ. Παρόμοια στενά συνδεδεμένα με τη ζωή ήταν ο «Ούπιγγος νόμος» προς την Άρτεμη κατά τον τοκετό, ο «υμέναιος», γαμήλιο τραγούδι που τραγουδιόταν από λαμπαδηφόρους χορευτές που συνόδευαν τη νύφη, οι «καταβαυκαλήσεις», δηλαδή τα νανουρίσματα, κ.τ.λ. Σ' αυτή την τάξη ανήκουν επίσης τα «παροίγια», τραγούδια πόσης, που χρησιμοποιούνταν και στα συμπόσια. Ήταν προφανώς, ως προς τη χρήση τους, αντίστοιχα των σημερινών δημοτικών τραγουδιών της τάβλας. Επίσης τα «σχόλια» που ήταν σύντομα και προχειρόλογα, για τη χρήση των οποίων εξάγουμε χρήσιμα συμπεράσματα από τις αναφορές του Αριστοφάνη, για παράδειγμα στις «Σφήκες» (1219 και ακόλουθοι) ή στις «Νεφέλες»(423). Αν και η λέξη «σχόλιον» πρωτοσυναντάτε στον Πίνδαρο (φρ 112,11)(522-446π.Χ), μπορούμε να πούμε με σιγουριά, ότι τα «σχόλια» ήταν ιδιαίτερα αγαπητά κατά τη διάρκεια της αρχαϊκής περιόδου(700-480π.Χ.). Μία θέση ανάμεσα σ' αυτή την κατηγορία τραγουδιών κατέχουν και τα «παρθένια», χορευτικά τραγούδια για παρθένες, τα «ερωτικά» και τα «επιθαλάμια», που τραγουδούνταν μπροστά στον νυφικό θάλαμο.

Μέσα από τη χρήση αυτών των συνθέσεων, πολλοί λυρικοί ποιητές απέδειξαν την δεινότητα στη τέχνη τους, αλλά και τον κυρίαρχο ρόλο της μουσικής ως μέσου διαπαιδαγώγησης και καλλιέργειας των αρετών του ανθρώπου, σε όλο το φάσμα των δραστηριοτήτων των αρχαίων ελλήνων.